

Stephen Holmes

WALDRON, MACHIAVELLI ÉS A GYŰLÖLETBESZÉD*

I.

Nem vagyok különösebb ismerője a gyűlöletbeszéd témájának. Nem is vagyok filozófus. Molnár Péter ugyanakkor kitartóan üldözött, hogy járuljak hozzá ehhez a munkához. Nem értettem, miért hív folyton és küldözget emaileket, hogy egy olyan témáról beszéljek, amiről semmit sem tudok. Végül is rájöttem, hogy a válasz abban a beszélgetésben rejlik, amit egyszer folytattunk a gyűlöletbeszédéről, amikor véletlenül összefutottunk a Washington Square Parkban.

Ez a beszélgetés az 1990-es évek közepére vitt minket vissza, amikor Ronald Dworkint hallottam előadni Budapesten. Dworkin a balkáni tragédiától alig néhány száz mérföldre beszélt, ahol százezreket öltek meg erőszakos, gyűlölködő ideológiák hatására, egy olyan földrészen, ahol százmillió embert öltek meg abban a században, hasonló erőszakos, gyűlöletkeltő ideológiák hatására. Emlékeim szerint a más emberekkel szembeni gyűlölet kifejezésének teljes szabadsága mellett érvelt, anélkül, hogy figyelembe vette volna ezt a kontextust.

Nem kell Sigmund Freudnak lenni ahhoz, hogy megértsük, hogy ha van két kontinens, amelyek közül az egyik százmillió embert öltek meg nagyon erőszakos és gyűlölködő ideológiák alapján, amelyet szélsőséges gyűlöletbeszéd kísért és szított, és amelyek közül a másikon, legalábbis összehasonlítva, lényegében semmi nem történt, akkor a két kontinensen eltérő bírói hagyományokat lehet találni. Ez nem egy jogi érv, pusztán annak a ténynek a reflexiója, hogy ami az embereket ítéleteikben leginkább vezeti, az az ő saját tapasztalatuk – vagy pontosabban az emlékezetükben elő ta-

pasztalatuk. Ha elfeledkezünk a Nagy Világválságról, akkor könnyen mondjuk, hogy „márpedig a kormányzatnak többé nem kell a bankokat szabályoznia”. Ha elfeledkezünk a vietnámi háborúról, akkor könnyebben mondjuk, hogy „be kell vonulnunk Irakba”. Így, amire emlékezünk – a tapasztalat – sokkal messzebb ható következményekkel jár, mint a normák vagy filozófiák.

II.

Nagyon is egyetérték Jeremy Waldronnal abban, hogy van valami „furcsa”¹ Dworkin elméleteiben, annyira merevek, hogy az a reakciója az embernek, hogy egyszerűen nem lehet helyes, hogy ennyire abszolutisták legyünk. Ami itt engem érdekel, az ugyanakkor nem a dworkini álláspont érdeme, hanem az a kérdés, hogy *miért* alakul ki ez az álláspont. A szólásszabadság-abszolutizmus nem Ronald Dworkin sajátja, hanem egy egész hagyomány, egy beágyazódott gondolkodásmód messze túl az érveken – érdektelen, hogy milyen jó érvek szólnak a szólás egy bizonyos fajta korlátozása mellett, ez nem fogja megváltoztatni a mély elköteleződést emellett az eszme mellett.

Azt gondolom, Waldron több figyelmet kell, hogy szenteljen a kulturális antropológia kérdéseinek, különösen az amerikai excecionalizmus megértésében. Miért nincsen ebben az országban univerzális egészségbiztosítás? Honnan jön a mi ostoba szabadszólás-abszolutizmusunk? És honnan ered az az abszolutizmus, ami a Második alkotmánykiegészítést, a fegyverviselés jogát övezi? Ennek semmi köze az Alkotmányhoz. Az emberek más okból szeretik a fegyvereiket – kulturális okokból, a határ mitológiája miatt, mert „nem vagy férfi, ha nincs fegyvered”, vagy mert „a fekete közösségben kell, hogy legyen fegyvered, ha ki akarsz menni az utcára.” Egész romantikája van a fegyvernek, ami már nagyon is kézzel fogható; nálad van a fegyvered, ha a Starbucksba mész. De a liberálisok nem kedvelik. A Második kiegészítéssel kapcsolatos abszolutizmusnak nincsen liberális támogatottsága. Az excecionalizmus, amit el kell

* A tanulmányt a szerkesztő és a kiadó hozzájárulásával közöljük. Eredeti megjelenési helye: *The Content and Context of Hate Speech: Rethinking Regulation and Responses*, eds: Michael HERZ – Péter MOLNÁR, Cambridge University Press, 2012, 329–341. Ez a Cardozo School of Law-n 2009. március 25-én elhangzott, nagyrészt Jeremy Waldronnak a kötetben megjelenő tanulmányát bemutató előadására tett észrevételek szerkesztett leírata.

magyarázni, abban áll, hogy miért támogatják a liberálisok a szabadszólás-abszolutizmust.

Részben, ahogy az elején felvetettem, a válasz a különböző történelmi tapasztalatokban rejlik. Az európai oldalon a náciizmus a fő téma. Itt, az Egyesült Államokban a liberálisok többek között a lojalitás-programokat, a komcsivadászatot, McCarthy-t és a Smith-törvényt éltek át. Hihetetlen nyomás alatt voltak – az emberek lesték őket, minden szavukat figyelték, hogy okot találjanak arra, hogy árulónak tekintsék őket. Demokratikus társadalomban egy ilyen helyzet lényegében valamilyen alkuhoz vezet. Ahelyett, hogy az eliteire hagytuk volna a dolgok megoldását, mint Európában, itt a két oldal megegyezett az abszolút szólásszabadságban. Ez szabadságot biztosít számunkra, liberálisok számára olyan dolgokat mondani, amelyek korábban üldözéshez és zaklatáshoz vezettek, míg mások számára szabadságot biztosít például olyanokat mondani, amiket a Fehér Ház körüli utcákon mondanak Obamáról. Az abszolút szólásszabadság az egyike azon intézményeknek, amelyek mindkét pártot szolgálják időről időre. Olyan, mint a filibuster (az obstrukció amerikai szenátusbeli formája – a fordító, S. O.), a föderalizmus, vagy az elnöki hatalom; ezek azok az intézmények, amelyeket nyilvánvalóan lehet és fognak is használni ellened, de elfogadod őket, mivel lesz idő, amikor majd te élhetsz velük. Lehet demokratikus érvet felhozni emellett a megközelítés mellett, nevezetesen azt, hogy a szólásszabadság melletti elkötelezettség soha nem állt népiertő kampányok előterében.

Így, a liberálisok számára a szólás abszolút védelme melletti elkötelezettség történelmileg stratégiai döntés lehetett. Azon liberálisok szólásszabadságát védte, akiknek többé-kevésbé szocialista programjavaslataik voltak, de nem akarták, hogy az ország elenségére, a Szovjetunióra asszociáljanak róluk – különösen abban a kontextusban, hogy a szovjetek elnyomták a szabad szólást, így tehát ki lehetett állni az ilyen elnyomás ellen, ami pedig azt jelentette, hogy szovjetellenes vagy, akkor is, ha közben eszméidet azzal vádolták, hogy szovjetpártiak. A hidegháborús kontextus tehát nagyon fontos szerepet játszott.

Más stratégiai indokok is szóba jöhetnek. Ellenfeleink elnémításának szándéka végzetes módon a visszájára fordulhat. Nem akarom elkövetni azt a súlyos hibát, hogy Ann Coultert a szólásszabadság mártírjává avatom. Ez például egy indok. És van még sok ilyen.

Másrészről, azt gondolom, hogy a *szociológia* fontosabb lehet, mint az *észérvek*. A kényszeres elfoglaltság a szabad szólással, csakúgy, mint a pornográ-

fia megengedése, része lehet a baloldal önfeladásának – a valódi progresszív mozgalom lerombolásának, amely az osztálypolitikáról, a munkásokról, az újraelosztásról és más egyéb tartalmi kérdésekről szól. Ezek helyett most amiatt aggódunk, hogy lehet-e pornográfiát kiadni vagy csúnya dolgokat mondani. Ez a fókuszeltolódás az amerikai baloldal egyfajta kompromisszuma lehet véleményem szerint, amely ártalmatlanítja politikáját a leghatalmasabb osztályérdekekkel szemben. Olyan baloldaliság ez, amely a hatalmi struktúrát érintetlenül hagyja: nem fenyegető, ezért elfogadható. A szólásszabadság védelmezői úgy tehetnek, mint valami nagy ügy bajnokai, de akik valójában irányítanak, ettől még tökéletesen nyugodtak lehetnek. Ez egy újabb indoka lehet a szabad szó-lással való kényszeres elfoglaltságnak, és nekem meg-lehetősen hihető magyarázatnak tűnik.

HONNAN JÖN A MI OSTOBA SZABADSZÓLÁS-ABSZOLUTIZMUSUNK?

Waldron nagyon meggyőző érvelését úgy is lehet olvasni, hogy a különbség egyrészt az ameri-

kaiak, másrészt a kanadaiak és európaiak között a szabályozástól, illetve a szabályozandó magatartástól való félelem relatív intenzitásában áll. Ha mi, amerikaiak ésszerűek volnánk, meggyőznének a gyűlöletbeszéd szabályozása melletti érvek. De az eltérő fókusz, a félelem szelektivitása nem azon múlik, hogy a szabályok következményeit hogyan értékeljük, hanem a múlt tapasztalatából ered, ez pedig a liberálisok számára inkább a szabályozástól, semmint a szólástól való félelemre ad okot. A fehér liberálisok – mert az ACLU-ról, az amerikai szabadságjogi szervezetről beszélek, nem a fekete mozgalmak amerikai tapasztalatairól – a gyűlölet célpontjai voltak, így az olyan szóláskorlátozó törvényekre koncentráltak, amelyek a kommunizmus felé hajló szólást korlátozták; ennyiről volt szó. Erre rámutathattak, és azt mondhatták: „Ez veszélyes.” Az ő agyukba ez a tapasztalat égett be, ez kristályosodott ki, keményedett olyan szabállyá, amely immár semmilyen módon nem vitatható. Így az Első kiegészítést övező fetisizmus nagyon is pályakötött, tapasztalati és osztályalapú.

Csak még egy szó kiemelten egy pályáról, a dán karikatúrabotrányt és annak európai részét illetően. Nagyon irritáló felismerni, hogy emberek csak ki akarnak szűrni egy kisebbségi csoporttal, csak meg akarják alázni őket. Ez minden. A szólásszabadságra ürügyként hivatkoznak, valójában egyáltalán nem érdekli őket a szólásszabadság. (Olyan ez, mint amikor azt mondják, hogy az amerikaiak „a demokrácia ügyéért” mentek Irakba.) A képmutatás kiszúrja a szemünket. Egy másik érvelés szerint viszont az állszentség civilizál. Például Hollandiában és másutt Európában a szélsőjobb annyira muszlimellenes, hogy

elkezdje védeni a melegeket. Kezdetben maguk sem hitték, amit mondtak, de idővel az általuk hivatkozott értékek – a melegekről, a nőkről, vagy akármiről – ténylegesen elkezdtek hatni a gondolkodásukra. Hasonlóképpen, ha *folyton* a szólásszabadságot követeled, akkor is, ha valójában csak meg akarsz bántani valakit, az idővel megváltoztathatja mind a felfogásodat, mind a viselkedésedet.

III.

Most térjünk át az inzultáló vagy még bántóbb beszéd korlátozása elleni és a mellett szóló érvekre.

Machiavelli *Értekezései* egyik háborús hibákkal foglalkozó részében egy egész fejezet foglalkozik a gyűlöletbeszéddel vagy szidalmazással.² Machiavelli elmagyarázza, hogy a katonák nem inzultálhatják az ellenséget, mert az csak feltűzeli őket; csak szépen engedni kell a másik oldalt, hogy jöjjön, anélkül, hogy „húznánk”. Azt is megjegyzi, hogy amikor a római katonai vezető, Tiberius Gracchus irányítása alatt voltak olyan katonák, akik korábban rabszolgák voltak, *kivégzéssel* fenyegette azt, aki megalázza őket korábbi szolgálai státuszuk miatt, mivel harmonikus légkört akart teremteni a hadseregben. A lényeg, hogy a méltóság nem pusztán egy morális elv: lélektani bomba is lehet, amely felrobban, ha hozzáérsz.

Lépünk hátrébb egy pillanatra. A különböző versengő értékeket az egyén szintjén úgy fogalmazhatjuk meg, mint az egyéni szabadság szembenállását a személyes méltósággal. Egyiknek vagy másiknak a védelme az egész társadalomra kiható következményekkel jár. Az első hangsúlyozása növeli a politikai rendszer legitimitását, a második pedig a társadalom harmóniáját. És nincsen egyetlen helyes út az összehétközésükre. Különböző társadalmak különbözőképpen egyeztetik össze ezeket: hogy hogyan, az nagyban függ az adott társadalom tapasztalataitól.

Tehát a szabályok – jelen esetben a Machiavelli javaslatára szerinti *realpolitikai* megfontolásokra építő szabályok –, amelyek korlátozzák az ok nélküli inzultásokat azoknak a beszélőre gyakorolt káros következményei miatt is kialakulhatnak; tehát azért, mert magára a beszélőre van mérgező hatásuk. Ugyanakkor ez a korlátozás ennél nem mehet tovább. Egy élő társadalom nem tágíthatja ki a végtelenségig az elv alkalmazását, mivel minden morális tartalmú beszéd potenciálisan bántó. Ha különbséget teszünk jó és rossz között, eléd tárom azokat a feltételeket, amelyek alap-

ján tisztellek vagy lenézlek, és ez önmagában fenyegetés és konfliktus forrása lehet. Ez magából a moralitásból fakadó probléma. Senki nem támogatná a korlátozás egy ilyen szélsőséges formáját: „betiltunk minden olyan beszédet, amely elégedetlenséget, kényelmetlenséget és hasonlókat szül”; meg kell húzni egy határt. Tehát az a kérdés valójában, hogy hol vonjuk meg ezt a határt. És bár bizonyos mértékig az értelmetlen beszéd ellen érvelek, de Waldrontól valamelyest eltérően, inkább machiavelliánus gondolkodásmódot követve.

A machiavelliánus álláspont pontosan tisztában van azzal, hogy működik az emberekben a bosszúösztön. Ez egy nagyon veszélyes jelenség, amivel a társadalomnak számolnia kell.³ A büntetőjog egyik célja a bosszúösztön kordában tartása. A legjobb bizonyíték erre a bűncselekmények kísérletére vonatkozó joganyag. Ha megpróbálsz megölni engem, és nem sikerül, sokkal kisebb büntetést kapsz, mintha

sikerült volna. Erre a megkülönböztetésre az elrettentés vagy a retribúciós elmélet szempontjából nincsen értelmes magyarázat. De nagyon is van értelme, ha a büntetés célja az, hogy kioltsa a rokonnaim bosszúösztönét. Mivel nem haltam meg, nem ébred bennük ugyanaz a bosszúvágy. Szóval létrehozunk egy jogi mechanizmust

arra, hogy tompítsuk, irányítsuk és csatornázzuk ezt az ősi érzelmeket, amely lényegében mimetikus vagy ragályos erőszak.⁴ Hasonlóképpen tekinthetünk a büntetőjogon túli eszközökre is, mint amely civilizálja és kordában tartja ezeket az impulzusokat, ezáltal legitimebb politikai környezetet teremt. Waldron alapvető érve az, hogy a politikai legitimitációnak *szármós* forrása van, ideértve azt a társadalmi kontextust, amelyben az emberek érzik, hogy egy alapvető tisztelet uralkodik. Nem *kizárólag* a minél szélesebb vita az, ami a politikai legitimitációt megalapozza.

Most vizsgáljuk meg az inzultáló beszéd korlátozása *elleni* érvet. Úgy vélem, az akkor érthető meg leginkább, ha kilépünk a hobbesi metafora világából. Ez a hasonlat abszolút elválasztást feltételez a vertikális és a horizontális fenyegetések között. Azaz vagy az állam fenyeget minket, vagy mi fenyegetjük egymást. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy egy polgár felhasználhatja az államot is arra, hogy a másikkal ártson: a horizontális fenyegetést vertikális eszközökkel is végre lehet hajtani. A maffia felhasználhatja a rendőrséget egy másik maffiózó megölésére, az afgán törzs amerikai drónokat használhat a másik törzs tagjainak likvidálására. Ugyanez alkalmazható a véleménynyilvánítás szabadságára is. Nem (de legalább-

is nem csak) amiatt kell aggódnunk igazán, hogy egy alacsonyabb vagy magasabb beosztásban ülő hivatalnok meghatározza, hogy milyen nyelvezetet kell használnunk, hanem amiatt, hogy magáncsoportosulások kezébe kerül a hatalom annak eldöntésére, hogy mit lehet mondani. Brennan bíró emlékezetes döntésében azt írta, hogy a közhivatalnokok legyenek „állhatatosak, akik zord éghajlaton is túlélnek.”⁵ Talán így van, ugyanakkor csábító az a gondolat, hogy javíthatnánk is a klímán, legalább egy kicsit. A liberális érv szerint ez a kísértés veszélyes. A „klímakontroll” jól hangzik, de ki fogja végrehajtani? Kétségtelenül van előnye, és bizonyos biztonsággal jár, ha azt mondjuk, hogy „*el a kezekkel a termosztáttól; mindenki vegye el a kezét róla*”. Bizonyára így szól a gondolatmenetük. Nem gondolom, hogy ez pusztán egyfajta kultúrából fakadó hóbort. Van olyan értelmezés, miszerint azok, akik a Fehér Ház előtt állnak, és azt kiabálják, hogy „Obama egy majom”, soha nem fognak ténylegesen hatalomra kerülni; részben ezért engedjük, hogy kiálljanak ilyen hitvány szövegekkel, és nem büntetjük viselkedésüket. Beteggé tesz a látványuk. Másrésztől nem akarjuk, hogy megkaparintásuk a termosztátot. A kihívás abban áll, hogy választ találjunk a *magán*kontroll terén a „ki, mit és hogyan” kérdésre. Nem tudom, milyen elmélet képes erre. De nem tűnik kielégítő megoldásnak, és bizonyosan legitimációs problémákkal szembesülünk, ha azt mondjuk, hogy csak a felelős elitek férhetnek hozzá a termosztáthoz.

IV.

Waldron azt állítja, hogy bizonyos szóláskorlátozások nem vetnek fel politikai legitimációs problémát, mivel az érintett kérdésben a tartalmi vita már véget ért. Ilyen körülmények között a vélemény elnyomása leginkább a pusztán hamis tény elfojtásához hasonlít, és így, relatíve, kevésbé problematikus.⁶ Ez a javaslat egyáltalán nem nyugtat meg.

Írtózatosan nehéz olyat kijelenteni, hogy egy vitának valóban vége: meghalt és eltemették. Végül is, mindannyian úgy hittük, hogy a kínzásról szóló vita véget ért. És én azt gondolom, hogy bár mindig is voltak viták Isten létéről, annak vége, nincs több vita. De természetesen az amerikaiak többsége egyáltalán nem így gondolja, vagy ha egyet is ért abban, hogy a vitának vége, a következtetésük eltér attól, amit én hiszek. Így szekuláris személyként a legtöbb, amit mondhatok: „*Hát, ez egy örök vita*.” Nem akarom azt mondani, hogy „a vitának vége” – pontosabban, nem akarom, hogy ez egy elfogadható érv legyen – mivel azt gondolom, hogy ugyanezt a frázist egy másik csoport is kisajátíthatja.

Más okból is befejezettnek tűnhet egy vita, amely még korántsem zárult le: akkor, ha az álláspontokat elfojtották. Jugoszlávia nagyon jó példa bizonyos fajta beszéd elfojtására, amiről kiderült, hogy semmibe nem telik újra feléleszteni. Eltemették, de nem haltak. Az ilyen esetek kissé nyugtalanítóak, ha arra gondolunk, hogy mi halott és mi élő. A felszínen úgy néz ki, mintha egy bizonyos nézet vagy hit nem lenne jelen, az emberek nem beszélnek róla, de valójában a felszín alatt fortyog. Ez volt a helyzet Jugoszláviában, vagy manipulációval feltámasztottak elfeledettnek hitt nézeteket? Mindenesetre jó példája a kudarcot vallott represszióknak – az elfojtott visszatér. Nem alapozhatjuk ítéletünket a felszínen megjelenő viselkedésre. Ugyanez igaz Magyarországon, ahol teljes volt az elfojtás.

V.

Társadalmunk akusztikus közösségekből áll. Sokan rámutattak már, hogy az interneten „információs zárványok” jöttek létre,⁷ de ez nem kizárólag online jelenség. Amerika talán legszegregáltabb helye a keresztény egyház. Gondoljunk csak Jeremiah Wrightra és az „Isten verje Amerikát”-ra. Az afro-amerikai egyházakban 160 évre tekint vissza az a történet, hogy a feketék a zsidók, az amerikaiak a rómaiak, és meg kell őket ölni, minden férfit, nőt és gyermeket. Ezt zárt körben mondják, egy meghatározott térben. Meglehetősen provokatív: „Isten verje meg Amerikát!” Barack Obama inspiráló dolgai közé tartozik, hogy ezt meghallotta. Meg tudta hallani ezt a dühöt. Miért dühösek még mindig a középosztálybeli feketék a fehér emberekre? Rendelkeznek minden szabadságjoggal. És Obama odamegy, meghallgatja, megérti, aztán kísétál, és egyáltalán nem csatornázza be a politikába. Azaz valaki megpróbálta meglátni és megmutatni, hogy ott valami gonosz és veszélyes dolog folyik, de éppen ez az, hogy *nem* volt veszélyes – nem is tudtunk róla.

Az akusztikus közösségekbe való elkülönülés mindig is jellemző volt. Azt gondolom, hogy ez egy fontos része a történetnek, és hogy meg kell értenünk, milyen hatással van ez az akusztikai elkülönülés a beszéd legitimációjára, illetve a beszéd veszélyére.

(Fordította: Salát Orsolya)

JEGYZETEK

1. Lásd Jeremy WALDRON: Gyűlöletbeszéd és politikai legitimáció (ugyanabban a számban), utalva a dworkini álláspont „furcsaságára” és „furcsa mesterkéltségére”,

amely „úgy tűnik, felteszi, hogy a viták időtlenek, és a közéleti vitával kapcsolatos politikai legitimitáció kérdése a hataladás számára szükségszerűen áthatolhatatlan.”

2. Niccolò MACHIAVELLI: *Értekezések*, II. könyv, 26. fejezet, „A megvetés és a sértés gyűlöletet kelt azok ellen, akik alkalmazzák, anélkül, hogy bármi hasznot hajtának.”
3. Lásd Kenworthy BILZ: The Puzzle of Delegated Revenge, *B.U.L. Rev.* 2007/87, 1059, 1063 (ez sok tanulmányra hivatkozik, amelyek egy egyetemes, nem kultúraspecifikus bosszúösztön létét mutatják).
4. Sir James Fitzjames Stephen egy klasszikus, bár anakronisztikus összefoglalását adja ennek az eszmének: „Az a megkülönböztetés nélküli mód, ahogyan a [bosszút és a gyűlölködést] denunciózzák, önmagában bizonyítja, hogy ezek az emberi természet mélyén gyökereznek. Kétségtelen, hogy különösen könnyű velük visszaélni, és a társadalom bizonyos állapotaiban általában több van belőlük, mint amennyi kívánatos lenne,
- így tehát inkább mérséklésükre, semmint felszításukra lenne szükség. De kritikátlan elvetésük éppannyira téves ítélőképességre vall, mint a szexuális szenvedély kritikátlan elvetése. Azok a formák, amelyekben a megfontolt düh és a jogos elítélés fejeződnek ki, és a büntető igazságszolgáltatás a legjellegzetesebb ezen formák közül, úgy viszonyul a szenvedélyek egyik csoportjához, mint a házasság a másikkhoz.”
5. Sir James Fitzjames STEPHEN: *A History of the Criminal Law of England*, Macmillan, 1883, 82.
6. New York Times Co. v. Sullivan, 376 U.S. 254, 273 (1964).
7. Lásd WALDRON (1. vj.) (azt állítva, hogy bizonyos viták – például a faji egyenlőségről vagy az emberi méltóságról – lezárultak, többé nem kérdésesek).
8. Lásd például Thomas NAGEL: Information Cocoons, *London Review of Books*, July 5, 2001, Cass Sunstein: republic.com című 2001-es művének recenziója, 24.